

TEMA 11

A industrialización en España

Os principais sectores industriais e o papel do ferrocarril.

A industrialización en España iniciouse a partir da década de 1830 pero o seu desenvolvemento estivo marcado por numerosas **limitacións e peculiaridades**:

- Escasas transformacións nos sistemas agrarios
- Reducida capacidade de consumo do mercado interior
- Lentitude nos cambios legislativos de carácter económico: En España os cambios legislativos foron lentos, estiveron suxeitos aos vaivéns da revolución liberal e tardaron en consolidarse, o que reflicte a débil forza da burguesía comercial e industrial.

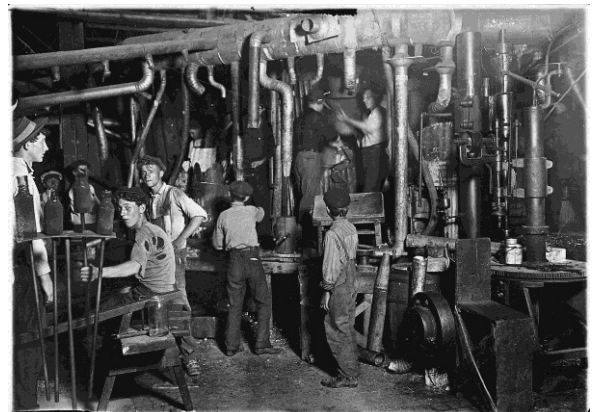
- Escasa mentalidade emprendedora e capitalista e preferencia por investimentos inmobiliarios ou especuladores(terras, propiedades, accións en Bolsa, débeda pública): os capitalistas españois realizaron escasos investimentos produtivos, de modo que foron os capitais estranxeiros os que dominaron as principais actividades produtoras e rendibles do país.

- Dependencia do exterior: especialmente no que se refire a equipamento, innovacións técnicas e investimentos de capitais.

- Falta de competitividade dos produtos españois: os altos custos de produción, provocados tanto polos obstáculos físicos e naturais (dificultade das comunicacións, deficiente calidade das terras, escasas materias primas e fontes de enerxía...) como pola falta de renovación e especialización, fixo que os produtos españois non puidesen competir no mercado mundial.

- Protección arancelaria: como medio para defender da competencia internacional aos produtos propios. A liberdade de mercado foi obxecto de permanente debate. Aceptada para o mercado interior, no caso do mercado exterior as opinións oscilaron entre a defensa do librecambismo (liberdade completa) e do proteccionismo (medidas do Goberno para dificultar as importacións e favorecer as exportacións). En liñas xerais, a lexislación arancelaria foi proteccionista.

- Forte desequilibrio territorial e rexional: zonas atrasadas (o interior peninsular) e focos desenvolvidos (Cataluña, País Vasco, Asturias). A localización esencialmente periférica da industria

española (que é un reflexo do reparto da poboación), os desequilibrios rexionais que presenta e a inexistencia dunha capital política válida para promover o desenvolvemento económico español.

Estes trazos, que caracterizan o modelo de industrialización en España así como os seus progresos, foron inferiores aos dos países máis avanzados (Gran Bretaña, EE UU, Bélxica, Francia ...) e fixeron que numerosos historiadores, seguindo a Jordi Nadal, falen dun fracaso da revolución industrial en España. No entanto, para Gabriel Tortella, as coincidencias con outros países mediterráneos (Italia, Portugal) permiten falar dun patrón latino de modernización caracterizado por: lentitude e tardanza nas transformacións, menor profundidade e repercusión social e desfase evolutivo, cun atraso no crecemento no século XIX e unha recuperación no XX.

Tamén os economistas e historiadores valoran de distinta forma a política proteccionista: para uns (Ramón Tamames), o desenvolvemento económico español foi posible grazas á existencia das taxas arancelarias; polo contrario, outros (Tortella) entenden que esta protección arancelaria atrasou o crecemento, a industrialización e a modernización, porque aseguraron os beneficios ás clases dominantes, evitando os cambios que necesariamente terían que producirse en libre competencia cos produtos estranxeiros.

A diversidade rexional na industria

O desenvolvemento industrial en España presenta fortes desequilibrios rexionais. Fronte a unhas zonas industrializadas e urbanizadas, existiron outras que permaneceron atrasadas e rurais.

Cataluña

Constituíu a principal zona industrial de España e tamén a máis diversificada, sendo pioneira da industrialización no sur do continente europeo. O seu desenvolvemento estivo fortemente ligado ao sector téxtil, constantemente renovado coa introdución do algodón, a mecanización das tarefas, o emprego dos novos motores mecánicos, o reinvestimento dos capitais obtidos e o espírito de empresa por parte dos propietarios das fábricas.

Foi a partir da década de 1830 cando se introduciron as máquinas de vapor para mover os teares (as primeiras foron as da fábrica Bonaplata de Barcelona en 1832), creándose as primeiras fábricas modernas nas comarcas de Barcelonés e Manresa, próximas ao porto de Barcelona, por onde se introducían as materias primas, como o algodón, e o carbón, como fonte de enerxía. Produciuse un enorme desenvolvemento da produción téxtil catalá (destacando a maior empresa deste ramo La España Industrial creada en 1847 en Barcelona) propiciado por: os aranceis proteccionistas, a supresión das limitacións gremiais e a constante modernización técnica no fiado (os fusos de fiar tradicionais foron

substituídos polos mecánicos das mule-jenny nas décadas de 1830-40) e no tecido (novos teares mecánicos).

A partir da década de 1870, coa intención de aforrar custos enerxéticos e aproveitar a enerxía hidráulica, creáronse novas industrias téxtiles nas concas do ríos (Llobregat, Besós...). Estes centros industriais deron lugar á creación de numerosos núcleos urbanos para acoller a man de obra. A produción téxtil catalá estivo destinada fundamentalmente ao mercado interior e as colonias de Cuba e Filipinas e viuse afectada polos vaivéns da lexislación aduaneira, sendo favorecida nos períodos de proteccionismo e prexudicada nos de librecambismo. A meirande Así mesmo, o desenvolvemento téxtil propiciou a diversidade industrial de Cataluña co crecemento doutros sectores, especialmente a metalurxia, xunto coa química, a papeleira e editorial, así como as relacionadas coa transformación de produtos agrarios (cortiza-taponeira, caldos espumosos...).

Andalucía e Levante

Estas rexións teñen en común un inicio temperá industrializador no sector siderúrxico e téxtil que non tivo continuidade, polo que as súas economías tiveron que reorientarse cara á potenciación do sector agrario (aceite, vide, cítricos).

Os primeiros altos fornos españois creáronse a comezos da década de 1830 en Málaga, Marbella e Sevilla pola necesidade de ferro para os toneis nos que se exportaban os viños andaluces. A súa produción creceu durante a década de 1840, pero a partir de 1860 foron decaendo ata desaparecer debido aos elevados custos de produción (pola falta de carbón), e non puideron resistir a competencia das instalacións do norte e dos produtos estranxeiros. Tamén destacou a riqueza das industrias mineiras andaluzas e murcianas (piritas, chumbo, cobre...) pero na maioría dos casos a súa explotación foi realizada, desde 1868, por empresas de capital estranxeiro (como as empresas francesas Tharsis Sulphur ou Peñarroya e a inglesa The Río Tinto Company Ltd). Vinculadas coa minería foron xurdindo, a finais do século XIX, diversas empresas de abonos químicos e explosivos.

En canto á industria téxtil, xa na década de 1840, creáronse empresas modernas no tecido do algodón (como La Aurora de Málaga), pero entraron en decadencia na década de 1880 por falta de competitividade; soamente sobreviviu algún sector especializado, como o das baetas de Antequera ou as las finas de Alcoi. A seda, de longa tradición en Valencia, Murcia e Granada, pasou a concentrarse en Cataluña.

O sector clave na industrialización destas zonas foi a siderurxia, vinculada ás explotacións mineiras. En Asturias, a base do seu desenvolvemento foi a explotación masiva do carbón. Os primeiros altos fornos construíronse en 1848 (Altos Hornos de La Felguera, máis tarde ampliados coa fundación da empresa Duro-Felguera). A súa proximidade ás minas de Mieres e Langreo, permitiu abaratar a produción de ferro e crear diversas industrias metalúrxicas. Pero o proceso industrializador asturiano parte das empresas téxtiles catalás eran de dimensión pequena e mediana, cunha produción que se adaptaba ao reducido mercado español. presentou numeras dificultades derivadas, principalmente, da calidade do mineral (escasa capacidade calorífica) e do tipo de minas (soterradas). Para defender o sector aplicouse unha política proteccionista que facilitou o seu crecemento, aínda que de forma artificial.

No País Vasco, a industrialización xirou arredor da explotación do mineral de ferro, moi abundante e de boa calidade (minas a ceo aberto de Somorrostro, nas que en 1900 traballaban uns trece mil mineiros). A siderurxia vasca

xurdiu en Bilbao en 1860 (Altos Hornos de Ibarra). Tras superar as dificultades relacionadas coa terceira guerra carlista (1868-76), a ría de Bilbao converteuse no maior foco siderúrxico español (en 1914 producía o 50 % do ferro e aceiro) e onde se instalaron as maiores empresas do sector (encabezadas en 1902 por Altos Hornos de Vizcaya). Contou tamén o País Vasco cunha potente industria química e metalúrxica de transformación, coa fabricación de todo tipo de máquinas e motores, destacando a construción naval, especialmente a partir de 1880 (Astilleros del Nervión de 1888, Compañía Euskalduna de construción e reparación de buques de 1900).

Galicia

O panorama industrializador galego é máis ben pobre. Os sectores artesanais tradicionais –téxtil, curtidos, ferrería–, arruináronse pola competencia doutras zonas. O liño, a materia téxtil por excelencia na rexión, non resistiu a competencia do algodón e foi desaparecendo.

En cambio, a salgadura da pesca, actividade tradicional nas rías galegas, deu lugar a unha importante industria conserveira de peixe, de rápido crecemento a partir das décadas finais do século XIX, que arrastrou tras de si a outros sectores. A potenciación do sector partiu da renovación e transformación das técnicas de salgadura coa aplicación dos descubrimentos de Pasteur e Appert sobre a conservación hermética dos alimentos e a súa esterilización. A primeira fábrica de conservas foi a instalada en Oza (A Coruña) en 1841, pero o sector non cobrou importancia ata que se instalaron, xa na década de 1880, as

principais fábricas nas Rías Baixas (Barreras, Alonso, Curbera, Massó, Cerqueira, Alfageme). As conserveiras xiraban arredor da sardiña, que se convertía así na clave de todo o proceso. Cómpre tamén destacar a construción naval (estaleiros de Ferrol e de Barreras e Santo Domingo en Vigo) e o desenvolvemento, a partir de 1900, da produción hidroeléctrica aproveitando a abundancia de cursos de auga.

A formación do mercado interior: o ferrocarril

A lexislación liberal aboliu os obstáculos legais contrarios á liberdade de circulación e produción de bens (supresión dos aranceis interiores, unificación de pesos e medidas, liberdade de produción e venda...), e procurou a construción de mellores vías de comunicación para conseguir un mercado interior cada vez máis integrado.

A introdución en España do ferrocarril, considerado como símbolo do progreso e modernización, foi tardía. Se o primeiro ferrocarril inglés dedicado ao transporte de viaxeiros funcionou en 1830, en España non o fixo ata 1848, nun pequeno tramo entre Barcelona e Mataró.

A Lei xeral de ferrocarrís de 1855 deseñou un trazado radial desde Madrid ata os puntos extremos da periferia para as liñas de primeira orde. Ademais, establecía que a construción e a explotación das liñas podía ser realizada polo Goberno ou por compañías privadas. Para facilitar a construción dos ferrocarrís, o Estado concedía vantaxes aos inversores privados e para o seu financiamento contou con tres fontes de recursos: a subvención estatal, o capital dos accionistas e o líquido das obrigacións que emitían as propias compañías ferroviarias. As características do terreo aconsellaron dar maior ancho ás vías españolas, ocasionando problemas á hora de unilas cos trazados europeos, máis estreitos.

Na construción dos trazados ferroviarios diferéncianse varias fases:

- Antes de 1855: só se construíran 440 quilómetros de liñas ferroviarias repartidos nas zonas de Barcelona, Madrid e Asturias.
- 1855-1865: construción, a bo ritmo, das principais vías, grazas ao decidido apoio estatal e aos investimentos estranxeiros (especialmente franceses).
- 1866-1876: paralización da construción de novas vías porque non se produciron os beneficios esperados, debido ao atraso xeral do país.

- 1877-1895: relanzamento da construción ferroviaria realizada polas grandes compañías que explotaban as respectivas zonas de concesión do servizo (Ferrocarriles de Madrid, Zaragoza y Alicante, Caminos de Hierro del Norte, Ferrocarriles Andaluces).
- 1896-1936: continuou a tendencia anterior, pero con moita lentitude.

O papel do ferrocarril no desenvolvemento económico de España é obxecto de controversia entre os historiadores. Para uns foi considerable pois, nun país con graves dificultades orográficas, permitiu a comunicación interior e facilitou o transporte de mercadorías. Para outros, os efectos foron inferiores dos que se podían esperar debido á mala política estatal que permitiu a importación de material ferroviario, con grave prexuízo para o desenvolvemento do sector siderúrxico español.

Imaxes : WikiComkons (Dominio Público)